AGTER TRALIES

EN

DORINGDRAAD

Uitgegee deur die B.O.P.G.

1953

GEDRUK DEUR PRO ECCLESIA-DRUKKERY, STELLENBOSCH

INHOUDSOPGAWES

I. BYDRAES

Die Bond van Oud-geïnterneerdes en Politieke Gevangenes (B.O.P.G.) ... ...
Aanbevelingswoord *(Oud-Senator Ignatius Raubenheimer)* ... ...
Redaksionele voorwoord ... ...

A. Verset en Vervolging

Die wording van die Afrikanervolk tot 1939 *(J. S. du Plessis)* ... ...
Die Tweede Wêreldoorlog ten opsigte van Suid-Afrika en die Afrikanerdom in die algemeen *(Prof. L. J. du Plessis)* ... ...
Politieke verset teen die oorlog *(Dr. P. J. Meyer)* ...
Afrikanerverset in die Tweede Wêreldoorlog *(Dr. J. F. J. van Rensburg)* ... ...
Die Ossewabrandwag en die oorlog *(Prof. D. J. van Rooy)* ... ...
Die interneringsbeleid van die Regering tydens die oorlog 1939—1945 *(Dr. J. F. J. van Rensburg)*
Vervolging *(N. G. S. van der Walt)* ... ...
Die aanvalle op die Transvaler-gebou en op die P.U.K. vir C.H.O. *(Dr. J. H. Coetzee)* ... ...
Die Polisie-geval *(S. W. J. Greeff)* ... ...
Die kanker van verraad in ons volkslewe *(Dr. H. Graf)* ... ...
Aan die renegaat *(Ds. J. J. Fick)* ... ...
In memoriam *(Prof. dr. S. P. van der Walt)* ... ...

B. Agter Tralies

Arrestasie en verhoorafwagting *(Kokkie van Heerden)*
Tronk toe! *(Dr. O. S. A. Marais)* ... ...
Hofsake *(J.)* ... ...
Ons regsgeleerdes *(Prof. dr. H. M. van der Westhuysen)* ... ...
Die gevangenis soos ons hom leer ken het *(H. S. van Blerk)* ... ...
Die daaglikse roetine in die tronk *(Kokkie van Heerden)* ... ...

Blsy.
Die houding van die Owerheid teenoor die politieke gevangenes en omgekeerd *(H. S. van Blerk)* ... 121
Wat het die gevangenis aan ons gedoen? *(Ds. J. D. Vorster)* 125
Besondere ervarings in die Sentrale Gevangenis *(H. S. van Blerk)* 132
Die godsdienstige lewe in die gevangenis *(Ds. J. D. Vorster)* 143
Smokkelary *(J. Trichardt)* 149
Ontsnappings uit Transvaalse tronke *(J. D. Visser e.a.)* 154
Ek, vlugteling *(Danie Theron)* 159
Baviaanspoort *(J. D. Visser, e.a.)* 166

C. Agter Doringdraad

Geskiedenis van die kampe en tronke van die tweede wêreldoorlog *(Adv. J. F. Marais)* 171
Redes vir internering en appèlle *(Erich Kaiser)* ... 175
Van arrestasie tot loslating *(J. H. Robbertse)* ... 185
Die Owerheid en die geïnterneerdes *(Prof. C. L. de Jager)* 188
Ons eie regering *(O. L. Nel)* 192
Die dienswag *(M. J. Toerien)* 198
Selfversorging *(J. van Z. Alberts)* 201
Kort oorsig van die gesondheidstoestand in die interneringskampe van Ganspan en Koffiefontein 1941 — 1944 *(B. M. Kranz, M.D.)* 203
Die godsdienstige lewe en organisasie van geïnterneerdes *(Ds. J. J. Fick)* 206
Die Calvinistiese Studiebond *(S. W. J. Greeff)* ... 213
Ontstaan van die kampbiblioteek te Koffiefontein *(J. Ackermann)* 216
Die geskiedenis van die skool in die kamp *(J. Ackermann)* 221
Betekenis van die skool of universiteit vir geïnterneerdes *(Ds. E. J. G. Norval)* 246
Navorsing in verband met die fisiek-antropologiese eienskappe van die Boer *(Dr. G. Eloff)* 250
Die O.B.-dienslaers *(O. L. Nel)* 255
Konserte en letterkundige wedstryde *(Adv. J. F. Marais)* 256
Afrikaans in die Koffiefonteinse interneringskamp *(F. R. de K. Gilfillan)* 260
Musieklewe in die Boerekamp *(S. H. Eyssen, L.V.)* 266
Skilder- en tekenkuns in die kamp *(H. Kuperus)* ... 278
Handvaardigheid *(J. H. McDonald)* 280
Uit 'n brief oor werkswinkel en houtsoorte *(K2231/42)* 286
Om iets met die hande te maak *(Haitie Hinsbeeck)* 287

Blsy.
Sport en spele in die kamp *(M. J. Toerien)* 291
Besondere dae in Koffiefonteinkamp *(Dr. J. C. Neethling)* 296
Gelofte *(Ds. J. J. Fick)* 301
Kontak met die Buitewêreld *(Dr. J. C. Neethling)* ... 301
Enkele sosiologiese, psigologiese en etiese opmerkings oor die Koffiefonteinse boerekamp *(Prof. dr. H. G. Stoker)* 306
Spanninge in die kamp *(Herman Luitingh)* 326
Ons buurkampe *(J. J. Gerber)* 335
Ek ontsnap *(Ds. G. B. S. Pasch)* 359
Ontsnappings uit kampe *(Adv. J. Strydom)* ... 368
Geïnterneer op Leeukop en Andalusia, 1939—1942 *(Robt. Gerhardt)* 377
Heraanpassing en rehabilitasie *(J. Ackermann)* ... 385

D. Die Rol van die Vrou

Die Afrikanervrou in tye van nasionale nood *(Prof. dr. D. W. Kruger)* 391
Die vrou in die oorlogsjare *(F.)* 396
Haar opoffering tuis *(Mev. prof. D. J. van Rooy)* ... 402
Haar ondervinding *(Mev. dr. G. Eloff)* 407
So ken ek haar *(Mev. C. M. Immelmann)* 410
Die helpende vrou en moeder *(Mev. Henrietta J. Steenkamp)* 413
O.B.-noodhulp *(Prof. dr. G. Cronjé)* 414
Noodleniging as daad van ons volk *(Die Redaksie)* 416

E. Slotwoord

Was dit alles tevergeefs? *(Prof. D. J. van Rooy)* ... 417

II. ILLUSTRASIES EN TABELLE

Naasaan of op blsy.
In die gees daarbuite 14
Tralies 15
Tronkskoene voor die eensame sel 46
Agter tralies 46
Hulle was tot die dood veroordeel 47
Dr. J. F. J. van Rensburg 47
Beker, katkop en kosbak 126
Die „ritus" van komberse opvou 126
Eensame studie 126
In die biblioteek 126
In die werkswinkel 126
In die saal 126
Inspeksie op die binneterrein van die Sentrale Gevangenis 127

	Naasaan of op blsy.
Ontvangs na loslating	127
Kode en berig uitgesmokkel	150
Uitgesmokkelde poging tot ontslag	151
Baviaanspoort	158
Wapen van Interneringskampe	159
Leeukop-interneringskamp en omgewing	174
Leeukop-geïnterneerdes bring stille hulde	174
Eerste groep Boere wat geïnterneer is (Leeukop)	175
Leeukop-interneringskamp van naby	175
Ganspan (met O.B.-wapen) — Ons eis vryheid!	182
Ganspan — 'n Tipiese woonhuis van geïnterneerdes	182
Ganspan — Vlaghysing	182
Ganspan — Aantree	183
Ganspan — Oppak	183
Ganspan — Vertrek	183
Koffiefontein-interneringskamp — Algemene oorsig	190
K.I.K. — 1941 — 1942	190
Ingangshek van K.I.K.	190
K.I.K. — 'n Stofstorm	191
K.I.K. — Na 'n reën	191
Godsdiensoefening, Leeukop — 'n Reproduksie van die bekende skildery van B. M. Kranz, M.D.	206
Aandenkingskaart van voorstelling van 'n belydende lidmaat van die Koffiefonteinse Boerekerk	207
'n Klas in Dieselmotore	222
'n Dosent	222
Die gevolg van die handtekening?	223
Kamerade! — Nou skryf!	223
K.I.K. — Skoolsertifikaat in Duits	238
K.I.K. — Reddersliga-sertifikaat	238
K.I.K. — 'n Sport-sertifikaat	238
Die lot van die platanna	239
Ghandi met sy diamante	239
Kursusse, inskrywings en werksure	240
Sertifikate van verdienste	241
Sertifikate van bywoning	244
Baadjie in kamp gemaak	254
Bosbaadjie in kamp gemaak	254
Pet in kamp gemaak	255
Pantoffels in kamp gemaak	255
Viole in kamp gemaak	270
Kissies, skaakstel en skinkborde in kamp gemaak	286
Kandelare, poeierbakkies, eierkelkies en ander voorwerpe in die kamp gemaak	287
Leeukop — Die Bybelvertaler	302
Leeukop — Die bakker	302
Leeukop — Die posseëlversamelaar	302
Leeukop — Die koerantleser	302

	Naasaan of op blsy.
K.I.K. — 'n Liddoringoperasie	303
K.I.K. — 'n Teologiese dispuut	303
K.I.K. — Die skilder	303
K.I.K. — Die kunstekenaar	303
Binnenshuts (K.I.K.)	318
Voetbal in die Koffiefonteinse interneringskamp	319
Toeskouers van voorgaande	319
Swembad in kamp	319
Leeukop — Kersfeesaand	334
Leeukop — Kerkdiens	334
Leeukop — Sondagmiddagete	335
Leeukop — Groenteskil met musiek	335
Leeukop — Vleisbraaiery met musiek	335
Leeukop — Orkes	335
Plan van K.I.K.	342
Godsdiensoefening in die opelug (Leeukop)	343
Altyd besig bly (Leeukop)	343
Humoristiese Nuwejaarswense	382
Elsa Nel gehuldig	398
Eer haar die vrou!	399
Hy kom om 'n geïnterneerde los te laat!	414
Die kamp nou afgebreek — verlate, verlore!	414
Ook sy dienste is nie meer nodig nie!	414
Vaarwel Koffiefontein — en ook Baviaanspoort!	415

om 'n bloedbad te voorkom. 'n Paar duisend ongewapende Afrikaners teenoor slegs 'n klein deeltjie van die leër met vuurwapens, pantserwaens e.d.m. sou niks anders kon bereik as hulle eie vernietiging en 'n verhaal van bloed en martelaarskap nie.

Sondagoggend was sake enigsins rustig maar nog nie verby nie. 'n Sterk wag was in die gebou, polisie rondom. Die stroom besoekers het 'n onvergeetlike indruk gekry van gebreekte glas, traangas, water en onderdrukte opgewondenheid.

Teen die namiddag het die gedrang weer begin. Die beleërdes het boodskappers uitgestuur en die omliggende O.B.-kommando's opgeroep. Die polisiekordon is versterk. Laasgenoemde het reeds die oorlogsdruk gevoel, en ek het die indruk gekry dat hulle met meer as blote pligsgevoel hulle knuppels gebruik het op die moedswillige, tierende omstanders en met lus stormlope in vinnige aftogte omgesit het. Tierende vroue het hulle geskel, gevloek en selfs op hulle gespuug. Dit het veel selfbeheersing gekos van die kant van die polisie om nie sterker op te tree nie.

Die gebou was 'n beleërde vesting sowel as arsenaal. Praat van die verskeidenheid geïmproviseerde wapens! Primitief op sigself maar nuttig en bruikbaar in straatgevegte by gebrek aan pistole en rewolwers: kasplanke met spykers, sambokke, baksteenstukke, fietskettings — te veel om te beskryf. Ek moes 'n half lendelam stoel in my kantoor vir die saak opoffer om myself en 'n makker van slaangoed te voorsien.

Saam met andere het ek 'n uitkykpos op die dak beman. Een van die bemanning kon sy hande nie meer stilhou nie en het hier uit die hoogte met 'n stukkie sementpleistering afgehaak en 'n armswaaiende ophitser op die straat, ses verdiepings laer, netjies op die brug van sy voet geklits! Die volgende oomblik was albei hande om sy voet geklem en het hy eenbeentjie rondgetol.

Teen nege-uur was die skare, danksy die polisie, uiteen. Op die plein tussen die beleërde gebou en die stasie is die O.B.-kommando's ontbind. Van die dak af het ek die indrukwekkende gesig in die halfskemer gesien. Honderde manne ordelik opgestel. 'n Kort verduideliking om direk huis toe te gaan en daar op bevele te wag. Toe 'n gedempte: „Aandag! Regsom! Verdaag!"

Die slag was verby, met 'n morele oorwinning aan Boerekant!

* * *

Oor die aanval op die P.U.K. vir C.H.O. kan ek uit die aard van die saak geensins persoonlik skryf nie. Die herinnerings aan die Transvaler-aanval het net begin verbleek toe die volgende slag tref: 'n soldate-aanval op die P.U.K.

Terwyl die studente op die aand van 7 Augustus 1940 in die studentesaal besig was met 'n sangoefening, het etlike honderde soldate by die suidhek ingemarsjeer en op die vergaderde studente en die manskoshuise toegeslaan. Die huisvader, prof. Wikus

du Plessis, het daaroor as volg gerapporteer: „Binne 'n paar minute het meisies aangehardloop gekom van die rigting van die manskoshuise in 'n verwarde en sommige effe bebloede toestand, enkeles ook onder begeleide van soldate wat 'n offisieragtige voorkoms gehad het en telkens voor die dameskoshuise die betrokke dame met 'n saluut gelos het.

„Hierdie dames het uitgeroep dat die mans doodgeslaan word en het ook verduidelik dat hulle onverwags in die studentesaal . . . . . aangerand is en deur die soldate tussen die mans uitgeruk is . . . .

„Na 'n kort rukkie het die rumoer by die manskoshuise, wat steeds gepaard gegaan het met die breek van glas en die blaas van fluitjies, begin bedaar en toe het die soldate na die sing van Engelse liedjies min of meer weer in gelid terugbeweeg . . . .

„Komende by die studentesaal en die manskoshuise het ek die toneel van verwoesting aanskou . . ."

Prof. Van der Walt het op die terugmarsjerende bende afgekom, en sy motor het onder die aanvallers deurgeloop.

Ongeveer 15 studente is sodanig beseer dat hulle hospitaal toe moes gaan vir behandeling, terwyl een die nag in die hospitaal moes bly. Die manstudente het hulle ook nie onbetuig gelaat in die stryd nie. Verskeie soldate is ook gewond.

Die studentesaal en eetsaal het die swaarste gely. Vensterruite, banke, stoele, eetgerei, portrette — alles is beskadig. Die merke van die aanvallers se „vuiste" is vandag nog te sien op die kopergedenkplaat in die studente-sitkamer!

J. H. Coetzee.

DIE POLISIE-GEVAL

DIE redaksionele omsendbrief onder datum 8 Desember 1948 bevat 'n uitnodiging gerig aan aangewese oud-geïnterneerdes en politieke gevangenes om artikels te lewer vir die Gedenkboek van die Bond van Oud-geïnterneerdes en Politieke Gevangenes. Waar persone wat besondere kennis van bogenoemde onderwerp gedra het, hulle weg nie oopgesien het om die uitnodiging op te volg nie, is ek versoek om hierdie artikel aan te pak. Graag wend ek 'n poging aan maar vra die leser om verskoning vir die beknoptheid daarvan om die volgende redes:

(1) Ek was reeds voor die massa-arrestasie van polisie op 20 Januarie 1942 as politieke gevangene aangehou en later aangekla weens „hoogverraad" en het dus nie die wedervaringe van die massa meegemaak nie en kan dus alleen in die algemeen vertel wat ek weet.

(2) Dit is reeds agt jaar na die gebeurtenisse waarvan hier gepoog sal word om 'n oorsig te gee. Dinge het baie

vervaag en aantekeninge uit die tydperk van verset en vervolging waaroor hierdie boek handel, was veelal skamel en het daarby dikwels in die hande van sensors beland.

* * *

Dit was die tyd van angs en die tyd van hoop, van vertwyfeling en onrus, van storm en drang. Na stilte het die siel tevergeefs gesoek. Op die horison was nie die belofte van die daeraad nie, maar die dreigende gestalte van die oorlogsgod gekap uit die rooi vlamme van kanonvuur teen die donker hemel. En aan sy voete het die mens in beswyming gekniel. Haat was koning van die hartstog en liefde verslaaf tot sy dienaar. Dit was die tyd van lewe en dood . . . 1939 tot 1945.

* * *

Te midde van die chaos van hierdie tyd het gewilliges en onwilliges, dapperes en lafhartiges, swakkes en sterkes, almal wat weerbaar was in die stryd — ja, en almal wat weerbaar was op die tuisfront, hetsy in soldategewaad of 'n gewaad van skaapskledere — hulle bevind. Wie nie vir die oorlog was nie, was daarteen; en wie nie daarteen was nie was teen sy broer wat daarteen was. Wie weet nie van die klippe in die modderstroom waar die vreemdeling op trap om oor die stroom te kom nie? En as hy oor is . . . bly hulle in die modder lê.

Omstreeks Junie 1940 word die „vrywillige" Rooi-Afrika-eed aan die polisie voorgelê vir ondertekening. Intimidasie en dreigemente moes „vrywilligheid" verseker. Honderde en honderde het geweier om die eed te onderteken, en viktimisasie was die onvermydelike gevolg. Talle is verplaas na verafgeleë of „veilige" stasies, andere is na die Polisiekollege in Pretoria gestuur vir dissiplinêre strafkursusse. Sommige is bedreig met ontslag. 'n Aantal het geswig en die eed onderteken, andere was bereid om uit 'n diepe oortuiging met hul weiering vol te hou en die gevolge te verduur. Tot die groep wat later soveel vernedering en belediging, soveel leed en vervolging sou trotseer, het 'n groot gedeelte van die Witwatersrandse polisie behoort.

Gedurende Februarie 1940 breek die berugte soldate-onluste in Johannesburg uit. Die persgeboue van Die Transvaler en Die Vaderland word aangeval en deur 'n vloedgolf van vandalisme verniel. Wie van ons wat daar op diens was, sal die verbrande boeke en kantoorhuisraad, die vliegende glasskerwe en werptuie, traangasvloeistof wat later soos swart koffie in De Villiersstraat gevloei het, ooit vergeet; die tierende, skreeuende massa ongedissiplineerde soldate, die pantserwaens met skrillende sirenes wat geparkeerde motors uit die pad stamp en half daaroorheen klim? Wie van ons wat gewoond was aan wet en orde, by wie die inskerping en handhawing daarvan ons daaglikse brood was, sal ooit vergeet hoe die walging by ons opgelaai het by die aanskouing van hierdie dinge en hoe die gevoel van verontregting toegeneem het by die besef dat ons

feitlik verhoed word om drasties op te tree omdat die verheerlikte „oorlogspoging" geskaad sou word? Onthou u nog, kamerade, hoe 'n frisgeboude jong boer met elke spier op sy liggaam pimpel en pers gemoker deur vyf agtervolgende soldate, naak soos my vinger in Eloffstraat opgeja is daardie aand met die massa van toeskouers op die sypaadjies laggende en skreeuende en aanhitsende? **„Give it to him boys, give it to him"** het ek daardie aand verneem uit die heesgeskreeude keel van meer as een „Joh'burg lady."

En toe, toe wet en orde enigermate deur die kragtige optrede van die polisie herstel is en een soldaat noodlottig beseer is, word vyftien van ons polisiemakkers gearresteer omdat hulle 'n aantal van die woestaards te ver weg van die onheilstoneel agtervolg het, en word hulle van publieke geweld aangekla. Ons moes £300 kollekteer om hulle in die hof te verdedig. Hulle is onskuldig bevind. Die geld is sover ek weet, nooit deur die Staat terugbetaal nie. Maar dit was nie al nie. 'n Kommissie van ondersoek is aangestel. Die polisie wat nie die Rooi Eed geteken het nie, is beskuldig as „subversive" en al die skuld, vir beide die soldate-onluste en die daaruitvoortspruitende gevolge, is op ons skouers gepak. Toe ons later in Eloffstraat in gelid onder bevel van 'n offisier afmarsjeer, is ons bespuug. Skrywer self is tussen die skouers getref met 'n fietslamp wat hom dae lange pyn besorg het. Vanuit hoë geboue is swaar voorwerpe soos erdepotte op ons koppe afgesmyt. Maar genoeg. Die aanleidende oorsake vir ons latere selforganisasie en uiteindelike uitskopping is voldoende aangedui. Intussen was hierdie selfde polisie goed genoeg om gebruik te word as oppassers van olieopslagplekke binne die land en die bewaking van magasyne, soms vier-en-twintig uur aaneen. Hulle was goed genoeg om die een dag diens te doen in vertrouensposte en die volgende dag in die openbaar en in die pers verguis te word as verraaiers. Aan die einde van 1941 bars die vervolgingswaansin in al sy woede los. Gedurende Januarie 1942 duur dit voort. Verskeie polisiewonings aan die Rand word snags visenteer deur die Politieke Speurdiens, en een konstabel word gedurende die nag van 7 op 8 Januarie in Johannesburg doodgeskiet. Lank reeds, by die arrestasie van ons 15 makkers in 1941 al, is besef dat ons ons noodgedwonge tot selforganisasie moet wend. Ons het teen hierdie tyd almal aan die Stormjaers behoort, hoewel baie min van ons geweet het presies wat die Stormjaers beoog en dit eers veel later vasgestel het.

Vanaf 8 Januarie word al die polisiemanne op die Witwatersrand ontwapen, en 'n aantal word gearresteer en aangehou vir ondervraging. Hulle was opgesluit in die Pretoriase Plaaslike Gevangenis, waar sommige nooit ondervra is nie. Hulle was sowat een-en-twintig polisiebeamptes en is later saam met 'n aantal ander aangekla weens hoogverraad en ter strafsitting verwys om voor die spesiale hoërhof gedaag te word. Weens gebrek aan voldoende getuienis is die saak teruggetrek; en

nadat hulle op die wyse vyftien maande in die gevangenis deurgebring het, is hulle geïnterneer, sommige vir 'n verdere twee jaar. Onder hierdie persone was skrywer hiervan, en vandaar die verduideliking aan die begin van hierdie artikel.

Op 20 Januarie 1942 word die meeste polisiestasies op die Witwatersrand beveel om alle manskappe byeen te roep, vermoedelik weer vanweë een of ander onlus of onrus. Op Krugersdorp, hoofkwartier van die Wes-Randse polisie, waar byvoorbeeld net 42 persent die Rooi Eed geteken het (skrywer was self daar gestasioneer en het die persentasie destyds uitgewerk), tree die manskappe op gebruiklike wyse aan. 'n Offisier tree na vore en spreek hulle toe. Hulle word verwittig dat hulle almal aangehou word kragtens die Noodregulasies. Terselfdertyd staan aan die buitekant van die heining om die Polisiekamp die hele gewapende Siviele Burgerwag, bestaande meestal uit Jode en „key-men" en oorlogshitsers maar nie oorlogshelde nie. Gevelde bajonette en gewere kom tevoorskyn en die omsingelde polisiemanne van Wes-Rand word in 'n aantal troepedraers ingedryf en tronk toe vervoer. Ek gee hier uittreksels weer uit 'n dagboek gehou in Engels deur een van die konstabels wat op 20 Januarie 1942 opgesluit is. Hierdie dokument het later in my hande geval. Dit is outentiek. Ek het hierdie polisieman asook sy handskrif goed geken. Ek het destyds 'n noukeurige afskrif daarvan gemaak. Die uittreksels sal die metodes wat deur die Politieke Speurdiens gebruik is, enigsins aandui:

Wednesday, 21/1/1942: 9 a.m.: Interviewed by (hier volg die naam van 'n Politieke Speurder). Informed that my neck hangs on a charge of high treason.

Saturday, 24th: Interviewed by ('n ander baie bekende Politieke Speurder). Informed by him „Jou nek hang aan 'n klagte van hoogverraad." After this remark and consulting my wife I agreed to make a statement. Whilst thus engaged (Politieke Speurder) frequently came into the office and in a sarcastic manner said: don't forget your Magistrates Staff, Pass Office and Traffic Inspectors . . . Statement sworn to in front of Detective Sergeant . . . , and witnessed by . . . . Assured that I would be returning to duty. Returned to gaol.

Monday, 26th: To Krugersdorp Charge Office, 13 of us. There interviewed by Detective Sergeant . . . . . in afternoon who told me that the Affidavit I had previously made was not worth the paper written on. I agreed to make the same statement over, shorthand-writer being Detective . . . . when Detective Sergeant . . . . wanted a certain sentence in his own words I objected and refused to continue and left his office. I again conversed with my wife (outside) when . . . . . came out and spoke to my wife as follows: „Mrs. . . . . tell your husband to be sensible and make a statement, if he does not, he can be charged with High Treason and shot dead in Pretoria." Mrs. . . . . . , wife of Detective . . . . . was present and heard. This remark upset my wife who then asked me for the sake of our children and being promised that I would be released that I must tell all I know. I then went back to the office and continued with statement. On a further sentence . . . . . wanted in his own words I again walked out of his office refusing to continue. After a while . . . . . . saw me in the yard and asked me whether I was prepared to continue. I agreed but in my own words. I had hardly commenced when he started to put sentences in his own words. For the third time I left his office.

Hierdie dokument, wat later deur my persoonlik aan die prokureurs vir die verdediging in die Hoogverraadsaak waarin ek toe betrokke was, oorhandig is, gaan voort om te beskryf hoedat die verklaring later onder druk voltooi is en eindig op 26 Januarie met: „This Affidavit was obtained through threats on my life and a promise of being released." Dit gaan voort om te beskrywe hoedat hulle nie losgelaat is nie maar na Marshallplein vervoer en op 29 Januarie 1942 daar opgesluit is. Daar was 'n groot aantal ander Suid-Afrikaanse en Spoorwegpolisie en Bewaarders. Die getal wat altesame op 20 Januarie 1942 in hegtenis geneem is, was sowat 412. Op Sondag, 1 Februarie 1942, presies 'n jaar nadat hierdie selfde polisiedienaars Johannesburg teen die roekeloosheid van 'n georganiseerde soldatebende met lewensgevaar beskerm het, word hulle in troepedraers na Milner Park vervoer en in 'n spesiale trein gelaai op pad na Koffiefontein, waar hulle volgens bogenoemde dagboek op 2 Februarie 1942 aangekom het, uitgetrek en deursoek is en geïnterneer is, sommige vir 'n paar jaar. Op Woensdag, 4 Februarie 1942, kom luitenant Diedericks in die kamp aan en begin met ondervragings.

Hierdie ondervragings het nog geruime tyd aangehou, en uiteindelik is 'n groot aantal van die manne wat op 20 Januarie gearresteer is, losgelaat.

Die agterblywendes, saam met die wat geïnterneer is in die begin van 1943 nadat die Hoogverraadsaak misluk het, het 'n baie vername rol in die interneringskamp gespeel. Die dissiplinerende invloed wat van hulle onder die omstandighede uitgegaan het, kon nie anders as sy heilsame uitwerking hê nie. In hierdie verband word genoem die stigting van die Dienswag in die kamp, wat vir alle interne orde en wetmatigheid verantwoordelik was. Elke groepleier met vier manskappe het 'n diensbeurt gehad, en behoorlike aantekeninge is gehou van dienste en voorvalle. Speurder-sersant H. J. van den Bergh het 'n polisieklas op tou gesit en die konstabels begin oplei in al die vakke vir die promosie-eksamens na tweede klas- en eerste klassersante. Hierin is hy bygestaan deur sersant W. H. Kruger. Die heilsame uitwerking van hierdie bedrywigheid word voldoende bewys deur die feit dat baie van hierdie manne later onder die Nasionale Regering herstel is in hul diens, baie van hulle met verhoogde range. Skrywer self, wat voor sy internering die

rang van eerste klas-sersant beklee het, is die rang van hoofkonstabel aangebied met die geleentheid om 'n offisierskursus te deurloop vier maande na sy aanstelling. Hy kon dit egter nie aanvaar nie.

Sommige van die polisiemanne het natuurlik, net soos so baie ander, verklarings afgelê by hulle ondervraging en later selfs getuienis afgelê. Almal was nie altyd waardig nie, want almal was nie sterk nie. Daar was egter na die begin van 1943 net een wat omgedraai het van die ingeslane weg en op die wyse sy vryheid herwin het. Een het met 'n uiterste waagstuk ontsnap en is nooit weer gevange geneem met die oog op internering nie. Die ander het hulle tyd afgewag in die kamp en is een vir een losgelaat om in die buitewêreld van nuuts af hard en onverbiddelik die bitter taak van voor af te begin. Dit was nie maklik nie. Die lye en afsondering het 'n nuwe wêreld om jou geskep. Jy was soos 'n eensame, 'n verstotene, iemand wat uit die dode opgestaan het. Maar die angs was weg, en daar was net hoop; die vertwyfeling en onrus het plek gemaak vir geloof en berusting. Die tyd van stryd om lewe en dood was verby. Geeneen van dié twee het meer 'n verskrikking ingehou nie.

S. W. J. Greeff.

DIE KANKER VAN VERRAAD IN ONS VOLKSLEWE

ALHOEWEL reeds 'n tyd gelede deur ons redakteure gevra om iets hieroor te skrywe, het ek nou pas daarmee begin. En „nou pas" val net mooi in daardie uiters boeiende en inspirerende tydperk van voorbereidings vir die onthulling en inwyding van die Voortrekkermonument. 'n Jong, lewenslustige, trotse volk gaan hulde betoon aan sy stoere, daadkragtige voorsate, wie se stryd teen en oorwinning van haas onoorwinlike moeilikhede hom 'n vaderlandsbodem gegee het. Die Rapportryers galoppeer vanuit alle rigtings, vanuit die uithoeke van die Kaap, Natal, Vrystaat, Transvaal en selfs uit Suidwes, met huldigingsboodskappe in hul bladsakke van elke distrik, stad en dorp na Monumentkoppie. Van ons kamerade het ook hul deel bygedra. Geesdrif, vreugde en trots ontvlam in elke nasionale Afrikaner se hart en gemoed. Nuwe belangstelling in ons volksgeskiedenis ontwaak, boeke daaroor verskyn van alle kante, geskiedenisnavorsers deel die vrugte van hulle werk mee; op Rapportryersfeeste vertel volksmoeders en oudstryders hulle ervarings van vyftig, sestig jaar gelede. By skole word kinderbyeenkomste gereël om aan die kleinspan te vertel van hulle volk se trotse verlede en om monumentjies ter gedagtenis daarvan te onthul.

En tog by al die mooie was daar telkens 'n wanklank wat weer en weer en weer verskyn het en wat die gemoed van ons volk elke slag diep geskok het. Ek luister na die draadloos. 'n Ou moeder vertel van haar wedervarings in die Engelse Oorlog. Haar seun was 'n verkenner en het eendag in die stad waar sy gewoon het en wat deur die vyand beset was, binnegesluip om inligting te versamel en sy familie te groet. Kort voor hy weer sou vertrek, is die huis onverwags omsingel deur kakies, en hy is gevang. Wat het gebeur? 'n Volksgenoot het hom aan die vyand verraai!

Ek woon die onthulling van 'n skoolmonumentjie by. 'n Oudstryder, wat die onthulling waarneem, word gevra om 'n ietsie te vertel uit die oorlogsdae. Hy en 'n paar makkers is honger en uitgeput, en skuiling vir 'n paar dae word hulle op 'n afgeleë plaas aangebied om te rus en te herstel. Die dag voor hulle geplande vertrek sak skielik die vyand op hulle toe, 'n skermutseling ontstaan, twee word gedood, 'n ander gevang, die res kon ontvlug. Vanaf 'n koppie kon hulle die brandende huis sien. Wat het gebeur? 'n Volksgenoot het hulle verblyfplek aan die vyand verraai!

'n Afrikaanse weekblad lê voor my, en ek verdiep my in die beskrywing van een van generaal De Wet se kordaatstukke. Ek lees: „Omdat daar nog 'n verraaier in die Boerelaer was, kon generaal De Wet geen blyk van sy planne gee nie. Daarom het hy eers in die rigting van Winburg beweeg." Die skrywer meld nie of die verraaier later ontmasker is nie; persoonlik hoop ek hy het sy verdiende loon, 'n koeël deur sy swart hart, ontvang.

Ons geskiedenis maak telkens melding van verraad: verraad op groot en op klein skaal; verraad gepleeg om 'n eie vel te spaar ten koste van 'n ander; verraad ter wille van materiële voordele of van prestige of van witvoetjie soek by die vyand; verraad as uiting van wraak teenoor 'n volksgenoot. Wie onthou nie die duisende „hensoppers" en „National Scouts" van vyftig jaar gelede nie, wat onder die gemeenste en berugste vyande van die Afrikanerdom getel het? Praat met die oumense oor hierdie skuim en afsaksels van ons volk, en u sal besef watter skade hulle berokken en watter haat hulle verwek het!

Party van u mag sê: „Dit is uit die verlede; eenwording het plaasgevind, 'n vrye volk, vry ook van verraaiers, het ontstaan!" Glo u dit van harte? Onwillekeurig gaan my gedagtes terug na die interneringskampe Leeukop, Ganspan, Koffiefontein, kladde in die geskiedenis van ons vaderland. **En wie was die geïnterneerdes?** Dit was Afrikaners! Afrikaners wat geen heil gesien het in die verknegting van 'n stamverwante, vriendskaplike volk nie! Afrikaners wat nie bereid was om nog 'n Britse oorlog te ondersteun nie! Manne wat gekant was teen die „seëning" van die Russiese wapens deur die veldmaarskalk en bevrees was vir die versterking van die